

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

УДК: 373.2: 37.018.1: 613.2:004

DOI 10.65996/topscience-2457/2026-2/58-71

Аксайбек кызы А.

Магистрант

Нарынский региональный многопрофильный институт имени С. Нааматова

Кыргызский национальный университет имени Ж. Баласагына

г. Бишкек, Кыргызстан

aksaibekovaaijamal@gmail.com**ОПЫТ СЕМЬИ В ФОРМИРОВАНИИ КУЛЬТУРЫ ЗДОРОВОГО ПИТАНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ СРЕДЫ****Аксайбек кызы А.**

Магистрант

Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин (КУУ)

С. Нааматов атындагы Нарын аймактык көп тармактуу институту

Бишкек ш., Кыргызстан

aksaibekovaaijamal@gmail.com**САНАРИПТИК ЧӨЙРӨ ШАРТЫНДА МЕКТЕПКЕ ЧЕЙИНКИ КУРАКТАГЫ БАЛДАРДЫН ТУУРА ТАМАКТАНУУ МАДАНИЯТЫН КАЛЫПТАНДЫРУУДА ҮЙ-БҮЛӨНҮН ТАЖРЫЙБАСЫ****Aksaibek kyzy A.**

Master's Degree Student

S. Naamatov Naryn Regional Multidisciplinary Institute of

Kyrgyz National University named after J. Balasagyn

Bishkek, Kyrgyzstan

aksaibekovaaijamal@gmail.com**FAMILY PRACTICES IN THE FORMATION OF HEALTHY EATING CULTURE AMONG PRESCHOOL CHILDREN IN THE DIGITAL ENVIRONMENT**

Аннотация. В статье рассматриваются особенности формирования культуры здорового питания детей дошкольного возраста в условиях современной цифровой среды. Анализируется влияние цифрового контента, рекламы и медиапотребления на пищевые привычки детей. Особое внимание уделяется роли семьи и педагогов в формировании навыков здорового питания. Рассматриваются риски цифрового маркетинга нездоровой пищи и необходимость развития медиаграмотности родителей. Делается вывод о необходимости комплексного педагогического подхода к воспитанию культуры здорового питания в условиях цифровизации общества.

Аннотация. Макалада заманбап санариптик чөйрө шартында мектепке чейинки курактагы балдардын туура тамактануу маданиятын калыптандыруунун өзгөчөлүктөрү каралат. Санариптик контенттин, жарнаманын жана медиакеректөөнүн балдардын тамактануу адаттарына тийгизген таасири талданат. Үй-бүлөнүн жана педагогдордун туура тамактануу көндүмдөрүн калыптандыруудагы ролуна өзгөчө көңүл бурулат. Туура эмес тамак-аштын санариптик маркетингинин коркунучтары жана ата-энелердин медиасабаттуулугун өнүктүрүүнүн зарылдыгы каралат. Коомдун санариптешүүсү шартында туура тамактануу маданиятын тарбиялоодо комплекстүү педагогикалык мамиленин зарылдыгы жөнүндө жыйынтык чыгарылат.

Abstract. The article examines the peculiarities of forming a healthy nutrition culture among preschool children in the modern digital environment. The influence of digital content, advertising and media consumption on children's eating habits is analyzed. Special attention is paid to the role of family and teachers in the formation of healthy eating skills. The risks of digital marketing of unhealthy food and the need to develop parents' media literacy are considered. The conclusion is made about the need for a comprehensive pedagogical approach to the education of a healthy nutrition culture in the context of digitalization of society.

Ключевые слова: цифровая среда; дети дошкольного возраста; здоровое питание; медиапотребление; семейное воспитание; медиаграмотность; педагогика.

Негизги сөздөр: санариптик чөйрө; мектепке чейинки балдар; туура тамактануу; медиакеректөө; үй-бүлөлүк тарбия; медиасабаттуулук; педагогика.

Keywords: digital environment; preschool children; healthy nutrition; media consumption; family education; media literacy; pedagogy.

Киришүү. Заманбап коомдун санариптешүүсү XXI кылымдагы эң ири социалдык трансформациялык процесстердин бири болуп саналат жана ал адамдын жашоо-турмушунун дээрлик бардык тармактарына, анын ичинде билим берүү, тарбиялоо, коммуникация жана үй-бүлөлүк мамилелер чөйрөсүнө олуттуу таасирин тийгизүүдө. Санариптик технологиялардын кеңири жайылышы балдардын жашоо образын, социалдашуу формаларын жана күнүмдүк жүрүм-турум моделдеринин калыптануу механизмдерин олуттуу өзгөрттү. Азыркы учурда мектепке чейинки курактагы балдар да мобилдик түзмөктөр, видеохостингдер, мультимедиялык платформалар, оюн тиркемелери жана жарнамалык контент аркылуу санариптик мейкиндиктин активдүү колдонуучуларына айланып жатышат.

Санариптешүү шартында балдардын туура тамактануу маданиятын калыптандыруу маселеси өзгөчө актуалдуулукка ээ болууда. Тамактануу адамдын физиологиялык муктаждыгы гана болбостон, инсандын жалпы маданиятынын маанилүү компоненти катары каралат жана анын тарбия деңгээлин, жашоо образын жана баалуулук багыттарын чагылдырат. Туура

тамактануу маданияты рационалдуу жана коопсуз тамактануу принциптерин сактоого, азык-түлүктү аң-сезимдүү тандоого жана ден соолукту сактоого багытталган билимдердин, көндүмдөрдүн, адаттардын жана жүрүм-турумдук багыттардын жыйындысын камтыйт.

Тамактануу жүрүм-турумунун негиздери биринчи кезекте үй-бүлөдө калыптанат, анткени ата-энелер баланын алгачкы социалдашуу субъектилери болуп эсептелет. Эрте куракта үй-бүлө баланын тамактануу режими, пайдалуу жана зыяндуу азыктар, тамактануу маданияты жана сергек жашоо образы тууралуу түшүнүктөрүн калыптандырат. Ата-энелер баланын рационун гана аныктабастан, күнүмдүк тамактануу практикалары аркылуу анын келечектеги жашоо адаттарынын калыптанышына түздөн-түз таасир этет.

Ошол эле учурда санариптешүү процесстери үй-бүлөлүк тарбиялоонун салттуу механизмдерин олуттуу өзгөрттү. Азыркы балдар тамак-аш тууралуу маалыматтарды үй-бүлө жана билим берүү чөйрөсү аркылуу гана эмес, санариптик медиаконтент аркылуу да активдүү кабыл алышууда. Социалдык тармактар, видеоплатформалар, мультфильмдер, блогерлер, оюн тиркемелери жана интернет-жарнамалар балдардын тамактануу артыкчылыктарын калыптандыруунун маанилүү факторуна айланып бара жатат.

Айрыкча курамында кант, туз жана май көп болгон азык-түлүктөрдүн санариптик жарнамалары тынчсызданууну жаратууда. Көркөм визуалдык образдардын, оюн технологияларынын жана эмоционалдык таасир этүү механизмдеринин колдонулушу мындай контентти мектепке чейинки курактагы балдар үчүн өзгөчө жагымдуу кылат. Натыйжада санариптик чөйрө үй-бүлөлүк тарбияга атаандаш таасир көрсөтүп, балдардын туура эмес тамактанууга болгон кызыгуусун күчөтүүдө.

Заманбап балалык санариптик технологиялардын туруктуу катышуусу шартында өнүгүп жатат жана алар баланын күнүмдүк жашоосунун ажырагыс бөлүгүнө айланды. Санариптик түзмөктөр, интернет-платформалар, видеоконтент жана мобилдик тиркемелер балдардын эс алуу жана коммуникация формаларына гана эмес, алардын жүрүм-турумдук багыттарына, баалуулуктар системасына жана керектөөчүлүк артыкчылыктарына да таасир этүүдө. Мындай шартта санариптик чөйрөнүн мектепке чейинки курактагы балдардын тамактануу адаттарын калыптандырууга тийгизген таасири өзгөчө мааниге ээ болууда.

Бул маселенин актуалдуулугу балдар аудиториясына багытталган азык-түлүк жарнамаларынын санариптик мейкиндикте активдүү жайылышы менен дагы күчөп жатат. Заманбап санариптик платформалар мультфильмдерге, оюндарга, видеороликтерге жана көңүл ачуучу тиркемелерге интеграцияланган жарнамалык контент менен баланын үзгүлтүксүз өз ара аракеттенүүсүнө шарт түзөт. Натыйжада жарнамалык таасир көзгө анча байкалбаганы менен, эмоционалдык жактан жагымдуу жана балдардын кабыл алуусу үчүн кыйла таасирдүү болуп калууда [12; 21, б. 781–805].

Илимий адабияттарда эрте курак тамактануу жүрүм-турумун калыптандырууда эң сезимтал мезгил катары каралары белгиленет, анткени дал

ушул мезгилде туруктуу керектөө моделдери жана тамактанууга болгон мамиле түптөлөт. Ошону менен катар заманбап санариптик чөйрө үй-бүлө жана билим берүү мекемелери менен бир катар баланы тарбиялоонун кошумча факторуна айланып бара жатат [13, б.205–234; 1, б. 84–96].

Санариптик балалык маселелерине болгон кызыгуу өсүп жатканына карабастан, санариптик чөйрөдө балдардын туура тамактануу маданиятын калыптандыруу көйгөйү, айрыкча үй-бүлөлүк-педагогикалык аспектке, жетиштүү деңгээлде изилдене элек. Илимий изилдөөлөрдө үй-бүлө менен санариптик чөйрөнүн өз ара байланышы, ата-энелердин медиакеректөөнү коштоосунун өзгөчөлүктөрү жана маалыматтык коом шартында балдардын тамактанууга болгон жоопкерчиликтүү мамилесин калыптандыруунун педагогикалык механизмдери жетиштүү деңгээлде ачылган эмес.

Кыргызстан үчүн бул маселе өзгөчө мааниге ээ, анткени акыркы жылдары балдардын медиакеректөөсү тездик менен өсүп, үй-бүлөлүк тарбиялоо системасында санариптик мейкиндиктин ролу кеңейүүдө. Ошол эле учурда мектепке чейинки курактагы балдардын тамактануу жүрүм-турумуна санариптик чөйрөнүн тийгизген таасири жана балдардын тамактануу маданиятын калыптандырууда үй-бүлөнүн ролу боюнча изилдөөлөр ата мекендик педагогикалык илимде али да фрагментардуу мүнөздө гана чагылдырылып келет. Бул жагдай аталган маселени мындан ары терең изилдөөнүн актуалдуулугун аныктайт.

Изилдөөнүн актуалдуулугу санариптешүү шартында балдардын туура тамактануу маданиятын калыптандырууда үй-бүлөнүн ролун комплекстүү изилдөө зарылчылыгы, ошондой эле балдардын туура тамактанууга байланыштуу туруктуу көндүмдөрүн өнүктүрүүгө багытталган педагогикалык ыкмаларды иштеп чыгуу муктаждыгы менен шартталат.

Изилдөөнүн максаты – санариптешүү шартында балдардын туура тамактануу маданиятынын калыптануу өзгөчөлүктөрүн талдоо жана баланын тамактануу адаттарын тарбиялоодо үй-бүлөнүн ролун аныктоо.

Коюлган максатка жетүү үчүн төмөнкү милдеттер белгиленди:

- туура тамактануу маданиятынын педагогикалык категория катары маңызын ачып көрсөтүү;
- санариптешүүнүн жана медиачөйрөнүн мектепке чейинки курактагы балдардын тамактануу жүрүм-турумун калыптандырууга тийгизген таасирин кароо;
- балдардын тамактануу маданиятын калыптандыруу маселесин изилдөөдөгү чет өлкөлүк, россиялык жана кыргызстандык илимий ыкмаларды талдоо;
- санариптешүү шартында балдардын тамактануу адаттарын калыптандырууда үй-бүлөнүн жана ата-энелердин ролун аныктоо;
- заманбап санариптик чөйрөдө балдардын туура тамактануу маданиятын калыптандыруунун негизги педагогикалык көйгөйлөрүн жана келечектерин аныктоо.

Изилдөө методдору. Изилдөөдө коомдун санариптешүүсү шартында балдардын туура тамактануу маданиятынын калыптануу өзгөчөлүктөрүн кароого мүмкүндүк берген илимий талдоонун теориялык методдору колдонулду.

Изилдөөнүн негизги методу катары балалыкты санариптештирүү, үй-бүлөлүк тарбия, медиакеректөө, балдардын тамактануу жүрүм-туруму жана туура тамактануу педагогикасы маселелерине арналган чет өлкөлүк, россиялык жана кыргызстандык илимий адабияттарды талдоо колдонулду. Изилдөөнүн жүрүшүндө санариптик чөйрөнүн балдардын тамактануу адаттарын калыптандырууга тийгизген таасирин караган илимий макалалар, монографиялар, эл аралык уюмдардын аналитикалык материалдары жана педагогикалык изилдөөлөр изилденди.

Ар түрдүү илимий ыкмаларды салыштыруу үчүн салыштырма талдоо методу пайдаланылып, анын негизинде заманбап шартта санариптик чөйрөнүн балдардын тамактануу маданиятын тарбиялоого тийгизген өзгөчөлүктөрү аныкталды.

Мындан тышкары үй-бүлөлүк тарбия жана балдардын туура тамактануу көндүмдөрүн калыптандыруу маселесине байланыштуу учурдагы теориялык ыкмаларды жалпылоого багытталган илимий маалыматтарды системалаштыруу методу колдонулду.

Изилдөөнүн жыйынтыктары. Чет өлкөлүк, россиялык жана кыргызстандык илимий адабияттарды талдоо көрсөткөндөй, коомдун санариптешүүсү шартында балдардын туура тамактануу маданиятын калыптандыруу маселеси педагогика, психология, социология, медиакоммуникациялар жана коомдук саламаттык сактоо тармактарынын кесилишинде турган дисциплиналар аралык изилдөө багыты катары каралууда. Заманбап изилдөөчүлөр санариптик чөйрөнүн, үй-бүлөлүк тарбиянын жана медиакеректөөнүн балдардын тамактануу жүрүм-турумун калыптандырууга тийгизген таасири маселелерине көбүрөөк көңүл бурушуп, баланын тамактануу маданияты социалдык, педагогикалык, үй-бүлөлүк жана маалыматтык факторлордун комплексинин негизинде калыптанарын белгилешет.

Заманбап илимий ыкмалар туура тамактануу маданиятын рационалдуу тамактануу тууралуу билимдердин системасы катары гана эмес, тарбиялоо жана социалдашуу процессинде калыптануучу инсандын жалпы маданиятынын маанилүү бөлүгү катары карашат. Педагогикалык аспектиде туура тамактануу маданияты балдардын тамактануу режимин сактоо көндүмдөрүн, азык-түлүктү аң-сезимдүү тандоо жөндөмүн, пайдалуу тамактануунун ден соолук үчүн маанисин түшүнүүсүн жана туруктуу тамактануу адаттарын өнүктүрүүнү камтыйт. Изилдөөчүлөр мектепке чейинки курак тамактануу жүрүм-турумун калыптандырууда эң сезимтал мезгил экенин белгилешет, анткени дал ушул мезгилде күнүмдүк адаттардын жана керектөө моделдеринин негиздери түптөлөт.

Санариптешүү шартында балдардын тамактануу жүрүм-турумун калыптандыруу процесстери олуттуу өзгөрүүгө дуушар болууда. Эгер мурда тамактануу маданиятын тарбиялоодо негизги ролду үй-бүлө жана билим берүү

чөйрөсү аткарса, азыркы учурда санариптик медиа, интернет-контент, социалдык тармактар, видеохостингдер, оюн платформалары жана санариптик жарнама барган сайын чоң таасир көрсөтө баштады. Натыйжада санариптик чөйрө балдардын керектөөчүлүк багыттарын жана тамактануу артыкчылыктарын калыптандыруунун маанилүү факторлорунун бирине айланып жатат.

Чет өлкөлүк илимий адабияттарды талдоо акыркы жылдары балалыкты санариптештирүү, медиакеректөө жана санариптик чөйрөнүн балдардын тамактануу жүрүм-турумун калыптандырууга тийгизген таасири маселелерине болгон кызыгуу кыйла өскөнүн көрсөтөт. Бул багыттагы эң кеңири иштелип чыккан маселелердин бири – азык-түлүктөрдүн санариптик маркетингин жана анын балдар аудиториясына тийгизген таасир механизмдерин изилдөө болуп саналат.

Бул маселени өнүктүрүүгө С. Калверт жана Т. Пемпек олуттуу салым кошушкан. Алар санариптик медиа чөйрөнүн баланын социалдашуу процессинин өз алдынча фактору катары карашат. С. Калверт өз эмгектеринде заманбап санариптик платформалар эмоционалдык жактан таасирдүү визуалдык контент, оюн механизмдери жана жашыруун жарнамалык стратегиялар аркылуу балдардын керектөөчүлүк багыттарын активдүү калыптандыраарын белгилейт. Изилдөөчү мектепке чейинки курактагы балдар психологиялык өзгөчөлүктөрүнө байланыштуу көңүл ачуучу жана жарнамалык контентти толук айырмалай албай тургандыгын, бул санариптик маркетингдин балдардын тамактануу артыкчылыктарын калыптандырууга болгон таасирин күчөтөрүн белгилейт [13, б. 205–234].

Т. Пемпек жана С. Калверт жарнамалык оюндарды изилдөөдө жарнаманы санариптик оюн продуктуларына интеграциялоо балдардын жогорку калориялуу азыктарга карата оң мамилесин калыптандырып, жарнамалык маалыматты сын көз караш менен кабыл алуу деңгээлин төмөндөтөрүн далилдешкен [18, б. 633–637]. Изилдөөчүлөр санариптик жарнаманын оюн механизмдери баланын эмоционалдык катышуусун күчөтүп, жарнамалык таасирди балдардын кабыл алуусу үчүн анча байкалбаган формага айлантарын белгилешет.

Азык-түлүктөрдүн санариптик маркетинги маселесине Женнифер Л. Харрис өзгөчө көңүл буруп, азык-түлүктөрдүн санариптик маркетингин балдардын туура эмес тамактануу адаттарынын жайылышынын негизги факторлорунун бири катары карайт. Автордун изилдөөлөрүндө заманбап маркетинг стратегиялары балдардын белгилүү бренддерге жана азык-түлүк продукцияларына туруктуу эмоционалдык байланышын калыптандыруу үчүн социалдык тармактарды, видеохостингдерди, блогерлерди жана персоналдаштырылган жарнаманын алгоритмдерин активдүү колдонору белгиленет [16].

Изилдөөчү жарнама көңүл ачуучу контенттин бир бөлүгүнө айланып, анын натыйжасында бала аны көп учурда коммерциялык таасир катары кабыл албай каларын көрсөтөт.

Санариптик жарнама, тамактануу жүрүм-туруму жана балдардын семирүүсүнүн ортосундагы байланышты изилдөөгө Эмма Бойланд олуттуу салым кошкон.

Автордун эмгектеринде кант, туз жана май көп камтылган азыктардын жарнамалары менен үзгүлтүксүз өз ара аракеттенүү жогорку калориялуу азыктарды көбүрөөк колдонууга жана туура эмес тамактанууга болгон туруктуу артыкчылыктардын калыптанышына алып келери белгиленет [12, б. 781–805]. Э. Бойланддын системалуу серептөөлөрүндө жана мета-анализдеринде балдардын медиакеректөөсү, жогорку калориялуу азыктарды көп колдонуу жана семирүү коркунучунун ортосунда өз ара байланыш бар экендиги далилденет.

Чет өлкөлүк изилдөөлөрдө үй-бүлөлүк тарбия жана ата-энелердин балдардын тамактануу адаттарын калыптандыруудагы ролу өзгөчө орунду ээлейт. Лиэнн Бирч үй-бүлөнү эрте куракта баланын тамактануу жүрүм-турумун калыптандыруунун негизги фактору катары карайт. Изилдөөчү ата-энелер балдарда тамактануу режими, пайдалуу жана зыяндуу азыктар, тамактануу маданияты жана сергек жашоо образы тууралуу алгачкы түшүнүктөрдү калыптандыруунун белгилейт [11, б. 539–549]. Л. Бирчтин эмгектеринде эрте куракта калыптанган тамактануу адаттары жогорку туруктуулукка ээ болуп, баланын кийинки физикалык жана психологиялык өнүгүүсүнө таасир этери көрсөтүлөт.

Балдардын медиасоциализациясы жана үй-бүлөлүк тарбиянын санариптешүүсү маселелери Линн Шофилд Кларктын изилдөөлөрүндө каралат. Автор санариптик коом шартында үй-бүлө бала менен санариптик чөйрөнүн ортосундагы негизги ортомчу болуп каларын, ал эми ата-энелердин медиасабаттуулук деңгээли балдардын медиакеректөөсүнүн өзгөчөлүктөрүнө түздөн-түз таасир этерин белгилейт [14]. Изилдөөчү санариптешүү шартында үй-бүлөлүк тарбиянын натыйжалуулугу экран убактысын көзөмөлдөө менен гана чектелбестен, ата-энелердин балдарда санариптик контентке карата сынчыл мамилени калыптандыруу жөндөмүнө да байланыштуу экенин көрсөтөт.

Эрте курактагы балдардын санариптик чөйрө менен өз ара аракеттенүүсү Сьюзан Дэнбинин эмгектеринде талданат. Изилдөөчү мектепке чейинки курактагы балдардын санариптик социализациясынын өзгөчөлүктөрүн карап чыгып, азыркы балдар мурунку муундарга салыштырмалуу санариптик түзмөктөр менен алда канча эрте өз ара аракеттене баштаарын белгилейт. Натыйжада санариптик чөйрө баланын күнүмдүк тажрыйбасынын ажырагыс бөлүгүнө айланууда [18]. Автор санариптик технологиялар балдардын жүрүм-турум моделдеринин жана коммуникативдик практикаларынын калыптанышына активдүү таасир этерин белгилейт.

Балдардын жашоо чөйрөсүнүн коммерциялашуусун жана медианын таасирин изилдөөгө Диана Левин олуттуу салым кошкон. Автор өз эмгектеринде заманбап санариптик индустрия көңүл ачуучу контент, жарнама жана оюн платформалары аркылуу балдардын керектөө маданиятын активдүү калыптандырып жатканын белгилейт [17]. Ал ата-энелердин жана педагогдордун медиасабаттуулугун коммерциялашкан санариптик чөйрөнүн терс таасиринен балдарды коргоонун эң маанилүү шарты катары карайт.

Ата-энелердин медиасабаттуулугу жана санариптик контентти көзөмөлдөө маселелери Джун Чжао, Улрик Лингс жана Найджел Шэдболт тарабынан

изилденген. Авторлор көптөгөн ата-энелер балдардын санариптик активдүүлүгүн көзөмөлдөөдө кыйынчылыктарга дуушар болуп, жашыруун маркетинг, орнотулган жарнама жана балдардын мобилдик тиркемелериндеги персоналдаштырылган контент алгоритмдери тууралуу жетиштүү маалыматка ээ эмес экенин белгилешет [21]. Изилдөөчүлөр ата-энелердин санариптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүү балдар үчүн коопсуз медиачөйрөнү калыптандыруунун маанилүү шарты экенин баса белгилешет.

Азык-түлүктөрдүн санариптик маркетинги маселесине Дүйнөлүк саламаттык сактоо уюму да өзгөчө көңүл бурат. Уюмдун сунуштарында балдар кант, туз жана май көп камтылган азыктардын санариптик маркетингинин туруктуу таасирине кабылып, бул туура эмес тамактануу адаттарынын жана тамактануу жүрүм-турумунун бузулушунун калыптанышына алып келери белгиленет. Уюмдун документтеринде санариптик маркетинг салттуу жарнама формаларына салыштырмалуу балдарга кыйла узак жана жашыруун таасир этери, анткени ал персоналдаштыруу жана аудиторияны эмоционалдык тартуу механизмдерин активдүү колдонору көрсөтүлөт [19].

Ошентип, чет өлкөлүк изилдөөлөр негизинен санариптик маркетингдин, медиакеректөөнүн жана жашыруун жарнаманын балдардын тамактануу жүрүм-турумуна тийгизген таасирин, ошондой эле баланын санариптик чөйрө менен өз ара аракеттенүүсүн жөнгө салууда үй-бүлөнүн ролун талдоого багытталган.

Чет өлкөлүк изилдөөлөрдөн айырмаланып, россиялык илимий адабияттар балалыкты санариптештирүүнү кеңири педагогикалык жана социалдык контекстте карап, санариптик социалдашуу, үй-бүлөлүк тарбия, ата-энелердин санариптик компетенттүүлүгү жана санариптик чөйрөдө баланын педагогикалык коопсуздугу маселелерине өзгөчө көңүл бурат.

Балдардын өнүгүүсүнө санариптик технологиялардын тийгизген таасирин изилдөөгө Д.А. Бухаленкова, А.Н. Веракса жана Е.А. Чичина олуутуу салым кошушкан. Алар экран алдында өткөрүлгөн убакыттын, физикалык активдүүлүктүн, уйкунун сапатынын жана мектепке чейинки курактагы балдардын тамактануу жүрүм-турумунун өз ара байланышын карашат. Авторлор балдардын санариптик түзмөктөр менен өз ара аракеттенүү убактысынын көбөйүшү физикалык активдүүлүктүн төмөндөшү, тамактануу режиминин бузулушу жана жогорку калориялуу азыктарды көбүрөөк колдонуу менен коштолорун белгилешет. Изилдөөчүлөр санариптик чөйрө баланын жашоо образына жана күнүмдүк адаттарынын калыптанышына комплекстүү таасир тийгизет деген жыйынтыкка келишет [1, б.84–96].

Россиялык изилдөөлөрдө ата-энелердин жана балдардын санариптик компетенттүүлүгү маселеси да маанилүү орунду ээлейт. Г.У. Солдатова, Т.А. Нестик, Е.И. Рассказова жана Е.Ю. Зотова өз эмгектеринде ата-энелердин санариптик сабаттуулук деңгээли балдардын медиакеректөөсүнүн өзгөчөлүктөрүнө жана алардын санариптик чөйрөсүнүн коопсуздугуна түздөн-түз таасир этерин белгилешет [9.б.27–35]. Авторлор үй-бүлөнү баланын санариптик маданиятын калыптандыруучу эң маанилүү социалдык институт

катары карап, ата-энелерде жоопкерчиликтүү медиакеректөө көндүмдөрүн өнүктүрүүнүн зарылдыгын баса белгилешет.

Үй-бүлөлүк медиатарбия маселелери Т.Л. Гаврилова жана Н.А. Машанованын изилдөөлөрүндө каралат. Авторлор азыркы ата-энелер санариптик чөйрөдө баланы коштоодо санариптик тобокелчиликтер жана санариптик контенттин таасир механизмдери тууралуу жетишсиз маалымдуулуктан улам кыйынчылыктарга туш болушарын белгилешет. Изилдөөчүлөр балдардын медиатарбиясы маселелеринде үй-бүлөгө педагогикалык колдоо көрсөтүүнүн зарылдыгын белгилешет [3, б. 36].

Ата-энелердин медиасабаттуулугун калыптандыруу маселеси санариптик доордо балдарды тарбиялоонун маанилүү шарты катары Р.Е. Жангалиеванын эмгектеринде каралат. Изилдөөчү коомдун санариптешүүсү үй-бүлөнүн балдар үчүн коопсуз медиачөйрөнү түзүүгө жана маалыматты сынчыл кабыл алуу көндүмдөрүн өнүктүрүүгө болгон жоопкерчилигин күчөтөрүн белгилейт [5, б. 49–63].

Үй-бүлөнүн медиа билими маселелерине И.В. Чельшева өзгөчө көңүл буруп, санариптик чөйрөдө баланы тарбиялоонун маанилүү шарты катары ата-энелердин медиамаданиятын калыптандыруунун зарылдыгын белгилейт. Автор үй-бүлөнүн медиасабаттуулук деңгээлинин төмөн болушу балдардын санариптик жарнаманын жана деструктивдүү контенттин таасирине көбүрөөк кабылуусуна алып келерин көрсөтөт [10, б.184].

Ошентип, россиялык изилдөөчүлөр балалыкты санариптештирүүнү билим берүү, үй-бүлөлүк тарбия, санариптик коопсуздук жана балдардын күнүмдүк практикаларынын калыптанышы менен байланышкан татаал педагогикалык жана социалдык процесс катары карашат. Бирок санариптик чөйрөнүн балдардын тамактануу маданиятына тийгизген таасири жана баланын тамактануу адаттарын калыптандырууда үй-бүлөнүн ролу ата мекендик педагогикалык илимде жетиштүү деңгээлде иштелип чыккан эмес.

Кыргызстандын заманбап изилдөөлөрүндө да сергек жашоо образын калыптандыруу, үй-бүлөлүк тарбия жана мектепке чейинки курактагы балдардын өнүгүүсү маселелерине олуттуу көңүл бурулууда. Акыркы жылдары өлкөдө балдардын рационалдуу тамактануусу, сергек адаттарды тарбиялоодо үй-бүлөнүн ролу жана ата-энелердин баланын ден соолугун сактоо маселелериндеги маалымдуулугун жогорулатуу боюнча кызыгуусу өсүүдө.

Кыргызстандагы эл аралык уюмдардын жана мамлекеттик түзүмдөрдүн колдоосу менен жүргүзүлгөн изилдөөлөр үй-бүлө балдардын тамактануу жүрүм-турумун калыптандыруунун негизги фактору бойдон каларын көрсөтөт. Эрте курактагы балдардын тамактануусу боюнча UNICEF Kyrgyzstan уюмунун отчетунда ата-энелердин маалымдуулук деңгээли баланын тамактануу сапатына, рационунун ар түрдүүлүгүнө жана туруктуу тамактануу адаттарынын калыптанышына түздөн-түз таасир этери белгиленет [8].

Ушуга окшош жыйынтыктар Бириккен Улуттар Уюмунун Дүйнөлүк азык-түлүк программасынын катышуусу менен Кыргызстанда жүргүзүлгөн изилдөөлөрдө да берилген. Изилдөөлөрдүн жыйынтыгына ылайык, ата-энелердин көпчүлүгү

балдардын үй шартындагы жана билим берүү мекемелериндеги тамактануусунун сапатын жакшыртуу зарылдыгын белгилешет. Өзгөчө көңүл үй-бүлөлүк тарбиялоо практикаларынын баланын тамактануу маданиятын калыптандыруудагы жана тамактануу жүрүм-турумундагы бузулууларды алдын алуудагы ролуна бурулат [6].

Акыркы жылдары Кыргызстанда ата-энелерди балдардын туура тамактануусу боюнча агартуу маселелерине көңүл буру күчөп жатат. Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин билим берүү жана агартуу программаларынын материалдары тамактануу маданиятын калыптандыруу жана баланын ден соолугу үчүн ата-энелердин жоопкерчилигин жогорулатуу маселелерине кызыгуу өсүп жатканын көрсөтөт. Билим берүү вебинарларында жана агартуу долбоорлорунда ата-энелерде рационалдуу тамактануу принциптери жана балдардын туура тамактануу адаттарын тарбиялоо боюнча билимдерди калыптандыруунун зарылдыгы белгиленет [7]. Кыргызстандын заманбап изилдөөлөрү жана мамлекеттик программалары балдардын ден соолугу жана тамактануусу маселелерине комплекстүү мамиле жасоонун зарылдыгын да баса белгилешет. Балдардын жана өспүрүмдөрдүн тамактануусун баалоо боюнча улуттук изилдөөлөрдүн алкагында туура эмес тамактануунун алдын алуу, сергек жашоо маданиятын калыптандыруу жана үй-бүлөлүк тарбиялоо практикаларын өркүндөтүү маселелеринин маанилүүлүгү белгиленет [2, 4].

Ошентип, Кыргызстандагы заманбап изилдөөлөр жана билим берүү демилгелери балдардын тамактануусу, үй-бүлөлүк тарбия жана сергек жашоо образын калыптандыруу маселелерине көңүл буруунун акырындык менен күчөп жатканын көрсөтөт. Ошол эле учурда санариптик чөйрөнүн жана медиакеректөөнүн мектепке чейинки курактагы балдардын тамактануу маданиятынын калыптанышына тийгизген таасири ата мекендик педагогикалык илимде жетиштүү деңгээлде изилдене элек бойдон калууда, бул ушул багыттагы мындан аркы изилдөөлөрдүн актуалдуулугун аныктайт.

Корутунду. Чет өлкөлүк, россиялык жана кыргызстандык илимий изилдөөлөрдү системалаштыруу санариптешүү шартында балдардын туура тамактануу маданиятын калыптандыруу маселеси заманбап педагогикалык илимдин актуалдуу дисциплиналар аралык көйгөйлөрүнүн бири экенин көрсөтөт. Заманбап санариптик чөйрө баланын социалдашуу процесстерине, анын күнүмдүк адаттарынын, керектөөчүлүк багыттарынын жана тамактануу жүрүм-турумунун калыптанышына олуттуу таасир тийгизет.

Чет өлкөлүк авторлордун изилдөөлөрү негизинен санариптик маркетингдин механизмдерин, жашыруун жарнаманы жана медианын балдар аудиториясына тийгизген таасирин изилдөөгө багытталган. Өзгөчө көңүл санариптик контенттин балдардын тамактануу артыкчылыктарын калыптандырууга тийгизген таасирине, жогорку калориялуу продукциялардын жарнамасынын жайылышына жана медиачөйрөнүн баланын керектөөчүлүк жүрүм-турумун трансформациялоодогу ролуна бурулат. Ошону менен катар изилдөөлөрдүн басымдуу бөлүгүндө ата-энелик медиакөзөмөлдү күчөтүүнүн

жана үй-бүлөнүн медиасабаттуулугун өнүктүрүүнүн зарылдыгы балдарды санариптик чөйрөнүн терс таасиринен коргоонун маанилүү шарты катары белгиленет.

Россиялык илимий адабияттар балалыкты санариптештирүү процессин кеңири педагогикалык жана социалдык контекстте карашат. Изилдөөчүлөр санариптик социалдашуу, үй-бүлөлүк тарбия, ата-энелердин санариптик компетенттүүлүгү жана баланын педагогикалык коопсуздугу маселелерине өзгөчө көңүл бурушат. Ата мекендик авторлордун эмгектеринде санариптик чөйрө баланын маалыматтык мейкиндигине гана эмес, анын жашоо образына, кыймыл активдүүлүгүнө, күн тартибине жана тамактануу адаттарынын калыптануу өзгөчөлүктөрүнө да таасир этери көрсөтүлөт.

Кыргызстандык илимий адабияттарды талдоо көрсөткөндөй, учурда балдардын туура тамактануу маданияты маселелери негизинен сергек жашоо образына, үй-бүлөлүк тарбияга жана мектепке чейинки курактагы балдардын өнүгүүсүнө арналган изилдөөлөрдүн алкагында каралууда. Ошол эле учурда санариптик чөйрөнүн, интернет-контенттин жана санариптик жарнаманын балдардын тамактануу жүрүм-турумуна тийгизген таасири боюнча маселелер кыргыз педагогикалык илиминде жетиштүү деңгээлде изилденбей келет жана мындан аркы комплекстүү изилдөөлөрдү талап кылат.

Алынган жыйынтыктар санариптешүү шартында баланын тамактануу маданиятын калыптандырууда үй-бүлөнүн ролу олуттуу түрдө жогорулай тургандыгын көрсөтөт. Айрыкча ата-энелер балдардын медиакеректөөсүнүн өзгөчөлүктөрүн аныктап, тамактануу жүрүм-турумунун негиздерин калыптандырып, бала менен санариптик чөйрөнүн ортосунда ортомчу катары кызмат кылышат. Ушуга байланыштуу ата-энелердин медиасабаттуулугун жогорулатуу, үй-бүлөлүк медиакеректөө маданиятын өнүктүрүү жана мектепке чейинки курактагы балдардын туура тамактануу көндүмдөрүн калыптандырууга багытталган педагогикалык ыкмаларды өнүктүрүү маселелери өзгөчө актуалдуулукка ээ болууда.

Ошентип, санариптешүү шартында балдардын туура тамактануу маданиятын калыптандыруу көйгөйү педагогикалык, психологиялык, социологиялык жана медициналык-профилактикалык изилдөөлөрдү бириктирген комплекстүү дисциплиналар аралык мамилени талап кылат. Мындан аркы изилдөөлөрдүн келечектүү багыттарынын бири катары кыргыз коомунун шартында мектепке чейинки курактагы балдардын тамактануу жүрүм-турумуна санариптик чөйрөнүн тийгизген таасиринин өзгөчөлүктөрүн үй-бүлөлүк, маданий жана билим берүү факторлорун эске алуу менен изилдөө эсептелет.

Список литературы:

1. Бухаленкова Д. А., Веракса А. Н., Чичина Е. А. Связь использования цифровых устройств, качества сна, физической активности и пищевого поведения у дошкольников // Современная зарубежная психология. – 2022. – Т. 11. – № 2. – С. 84–96.

2. В Кыргызстане проводят исследование по питанию детей, девочек и женщин [Электронный ресурс] // 24.kg. – 21 сент. 2021. – Режим доступа: 24.kg (дата обращения: 15.05.2026).
3. Гаврилова Т. Л., Машанова Н. А. Просветительская психолого-педагогическая программа для родителей «Родительская медиаграмотность». – Краснодар, 2022. – 36 с.
4. До 20 сомов увеличат сумму на питание учеников младших классов [Электронный ресурс] // 24.kg. – 23 нояб. 2022. – Режим доступа: 24.kg (дата обращения: 15.05.2026).
5. Жангалиева Р. Е., Жукенова Г. Б. Формирование медиаграмотности родителей как психолого-педагогическое условие профилактики цифрового аутизма // Gumilyov Journal of Pedagogy. – 2025. – № 2(151). – С. 49–63.
6. Исследование ВПП ООН: родители готовы доплачивать за школьное питание // Вечерний Бишкек. – 2014.
7. О здоровом питании школьников родителям рассказали на вебинарах [Электронный ресурс]. – Режим доступа: TamakAsh Edu Gov KG (дата обращения: 15.05.2026).
8. Разнообразие питания для детей в возрасте от 6 до 24 месяцев: результаты исследования в Кыргызстане. – Бишкек: [UNICEF Kyrgyzstan](http://UNICEF.Kyrgyzstan), 2024.
9. Солдатова Г. У., Рассказова Е. И. Психологические модели цифровой компетентности российских подростков и родителей // Национальный психологический журнал. – 2014. – № 2(14). – С. 27–35.
10. Чельшева И. В. Медиаобразование для родителей: освоение семейной медиаграмотности. – Таганрог: Изд-во ТТИ ЮФУ, 2008. – 184 с.
11. Birch L. L., Fisher J. O. Development of eating behaviors among children and adolescents // Pediatrics. – 1998. – Vol. 101. – № 3. – P. 539–549.
12. Boyland E., Muc M., Coates A. et al. Food marketing, eating and health outcomes in children and adults: a systematic review and meta-analysis // British Journal of Nutrition. – 2025. – Vol. 133. – № 6. – P. 781–805.
13. Calvert S. L. Growing consumers: Media marketing and advertising // The Future of Children: Children, Media and Technology. – 2008. – Vol. 18. – № 1. – P. 205–234.
14. Clark L. S. The Parent App: Understanding Families in the Digital Age. – Oxford: Oxford University Press, 2013.
15. Danby S., Davidson C., Given L. M., Thorpe K. Digital Childhoods: Technologies and Children's Everyday Lives. – Singapore: Springer, 2018.

16. Harris J. L., Fleming-Milici F., Phaneuf L. et al. Fast food advertising targeted to children on social media. – Hartford: Rudd Center for Food Policy & Health, 2019.
17. Levin D. E., Kilbourne J. So Sexy So Soon: The New Sexualized Childhood and What Parents Can Do to Protect Their Kids. – New York: Ballantine Books, 2008.
18. Pempek T., Calvert S. L. Tipping the Balance: Use of advergames to promote consumption of nutritious foods and beverages by low-income African American children // Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine. – 2009. – Vol. 163. – № 7. – P. 633–637.
19. Policies to protect children from the harmful impact of food marketing: WHO guideline [Electronic resource]. – Access mode: [World Health Organization Guideline](#) (accessed: 15.05.2026).
20. World Health Organization. Policies to Protect Children from the Harmful Impact of Food Marketing. – Geneva: WHO, 2023.
21. Zhao J., Lyngs U., Shadbolt N. What privacy concerns do parents have about children’s mobile apps, and how can they stay SHARP? // Proceedings of the CHI Conference on Human Factors in Computing Systems. – New York: ACM, 2024.

Рецензент: педагогика илимдеринин кандидаты, доцент Баялиева А.С.